

ДИГИТАЛНИТЕ КОЛЕКЦИИ И ЗАЩИТА НА АВТОРСКО ПРАВО НА БИБЛИОТЕКИТЕ (Анализ на практиката на чуждестранни и български дигитални библиотеки)

Биляна Яврукова

Резюме. *Защитата на авторското право е актуална тема в дигиталната екосистема. Библиотеките изграждат свои информационни продукти, които са обект на авторско право. Защитата им от неправомерно ползване е от съществено значение. Необходимо е потребителите да познават правата и задълженията си, когато ползват дигиталните ресурси, както и възможностите за повторната им употреба. Публикацията разглежда правната рамка в България, която се формира от Закона за авторското право и сродните му права и как библиотеките могат да защитят своите информационни продукти. Направен е анализ на чуждестранния и българския опит в областта на защитата на авторското право върху дигитализираните ресурси, който очертава добрите практики и прави анализ на внедряването им от българските библиотеки.*

Ключови думи: *дигитална библиотека, дигитални ресурси, изявления за права, разрешено ползване, повторно ползване, лицензи за авторско право*

DIGITAL COLLECTIONS AND THEIR COPYRIGHT PROTECTION (Analysis of Foreign and Bulgarian Digital Libraries Practices)

Bilyana Yavrukova

Abstract: *Copyright protection is a crucial aspect of the digital ecosystem. Libraries develop their own information products with copyright. It is substantial for libraries to be protected their own information products. Users need to be aware of their rights and obligations when using digital resources, as well as the opportunities for their reuse. This publication examines the legal framework in Bulgaria based on the Copyright and Related Rights Law, and how libraries can protect their information products from misuse. There are analysed foreign and Bulgarian practices in the field of copyright protection of digitised resources. It outlines good practices and analyzes how Bulgarian libraries implement them.*

Keywords: *digital library, digital resources, rights statements, permitted usage, reuse, copyright licenses*

През последните години библиотеките активно създават и развиват дигитални колекции, съдържащи различни видове ресурси. Библиотечните специалисти непрекъснато се призовават и се обучават как да спазват закона за авторското право. Понякога обаче техният труд става жертва на плагиатство. В България на няколко пъти станахме свидетели на целенасочено сваляне на ресурси от дигиталните колекции на българските библиотеки, които след това се организират в колекции от частни лица. Благодарение на намесата на библиотечни специалисти, най-често директори на библиотеки, дигиталните обекти бяха защитени и премахнати от сайтовете на трети страни. Това постави изключително важния въпрос как библиотеките и въобще културните организации могат да защитят разработените информационни продукти и съхраняваните в тях дигитални обекти.

В професионалната литература липсват публикации относно въпросите, свързани със защита на авторските права на библиотеките върху създаваните от тях информационни продукти. Основната насоченост на научните изследвания, свързани с авторското право и базите данни на библиотеките, е към възможностите и начините за информиране на потребителите как да използват ресурсите, за да не нарушават авторските права. Макар двете теми да се припокриват частично, българските библиотеки все още не използват всички възможности за опазване на своите информационни продукти.

Законова рамка

В Европейския съюз през 2019 г. е приета Директива (ЕС) 2019/790 на Европейския парламент и на Съвета от 19 април 2019 г. относно авторското право и сродните му права в цифровия единен пазар¹, чиято основна цел е „закрила на носителите на права, [да] улесняват уреждането на правата и [да] създават рамка за използването на произведения и закриляни обекти“.

Основният нормативен документ на национално ниво, който определя нормите за защита и опазване на авторските права, е Законът за авторското право и сродните му права², който е хармонизиран с европейската директива през юни 2019 г.³ Глава единадесета „а“ от него е посветена на правата на

¹ Директива (ЕС) 2019/790 на Европейския парламент и на Съвета от 19 април 2019 година относно авторското право и сродните му права в цифровия единен пазар и за изменение на директиви 96/9/ЕО и 2001/29/ЕО. В: *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн], L 130/92, BG, 17.5.2019. [Прегледан 28.12.2022]. Достъпно от: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=PL>

² Закон за авторското право и сродните му права: обн. ДВ. бр.56 от 29 юни 1993 г., посл. изм. ДВ. бр. 98 от 13 дек. 2019 г. В: *Lex.bg* [онлайн]. [Прегледан 28.12.2022]. Достъпно от: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>

³ Публикуван в: *Държавен вестник*, бр. 47, 14 юни 2019 г., с. 3–5.

производителите на бази данни, към които се причисляват и библиотеките и другите институции на паметта. Тя се състои от 7 члена, които разглеждат не само основните права на авторите, но и тези на ползвателите на информационни продукти. Основните акценти са свързани с чл. 93в, в който се казва, че:

(1) Производителят на база данни има право да забрани:

1. извличането или постоянно или временно пренасяне на съдържанието на базата данни или на негова съществена в количествено или качествено отношение част върху друг носител по какъвто и да е начин и под каквато и да е форма;

2. повторното използване на съдържанието на базата данни или на негова съществена в количествено или качествено отношение част чрез разгласяване под каквато и да е форма, включително разпространение на копия, отдаване под наем или предоставяне по цифров път.

От друга страна, в чл. 93е, ал. (2) се дават права на ползвателите да извличат и ползват повторно „несъществена част от съдържанието ѝ за каквито и да е цели от лице, което е придобило по законен начин достъп до нея“. При бази данни с дигитални ресурси, предоставени за ползване на отворен достъп, тази алинея дава право на всеки да извлича „несъществена“ част от нея. Липсата на определение на този термин позволява свободно сваляне на дигитални обекти, като трудно би се постигнало съгласие между потребителя и притежателя на авторските права за точния „несъществен“ обем от базата. Алинеи 3 и 4 на същия член все пак посочват, че тези действия на ползвателя не могат да „увреждат законните интереси на производителя“, както и „правата на носителя на авторско право или сродно на него право върху произведенията или другите обекти, съдържащи се в нея“. Все пак свалянето на дигитални обекти от колекциите според чл. 93ж е позволено в следните три случая:

1. извличане за лично ползване на съдържание на база данни, която не е в електронна форма;

2. извличане без търговска цел за илюстриране при обучение или при научни изследвания в обем, оправдан от целта, при посочване на източника;

3. извличане или повторно използване за целите на националната сигурност или в административно или съдебно производство.

Акцентът е в разрешението за лично ползване и без търговски цели на дигиталните обекти и е основен довод, който трябва да бъде използван от библиотеките за защита на техните информационни продукти.

Необходимо е всички специалисти, работещи в културни институции, които изграждат различни дигитални колекции и бази данни, да познават и чл. 93з, в който се посочва, че срокът за защита на всяка база данни от закона е 15 години след нейното завършване. В закона е уточнено, че този срок започва да тече от „първи януари на годината, следваща годината, през която е завършено създаването на базата данни“, т.е. тя вече не се допълва.

В обобщение може да се каже, че законовата рамка защитава правата на създателите на дигитални колекции и бази данни, но практиката показва, че е необходимо по ясен и недвусмислен начин да бъдат посочени правата на потребителите при ползване на колекциите и базите данни.

Практики за защита на авторските права

С цел защита на авторското право както на ресурсите, така и на библиотеките са разработени различни модели за защита на файловете и колекциите. Основните добри практики могат да се обобщят по следния начин:

- Не се разрешава сваляне на ресурси.
- Възможно е свалянето само на част от ресурса.
- Свалените файлове са с много ниска резолюция.
- Поставят се водни знаци, ясно обозначаващи организацията, която е създала дигиталния обект.
- Поставят се информационни съобщения с цел потребителите да бъдат информирани за възможностите за ползване на ресурсите – най-често за лични или научни и учебни цели.

Най-сигурният начин за защита на дигиталните обекти са забраната за тяхното сваляне или прилагането на DRM⁴ защита, която гарантира достъп до файла за определен период от време и/или невъзможност за презаписването му върху друг носител. Независимо от прилагането на подобна защита е задължително и наличието на информационни съобщения, които ясно да обозначават създателите на информационния продукт и да защитават авторските му права. Основен елемент в тези текстове е наличието на информация, че дигиталните обекти могат да се ползват за лични цели, което означава, че те не би трябвало да се публикуват на трети места в интернет пространството, както и да се злоупотребява с тях с цел печалба. Съществуват стандартизирани обозначения, които могат да се прилагат с тази цел.

*Digital Public Library of America*⁵ (Дигиталната обществена библиотека на Америка) е една от първите дигитални библиотеки, които поставят стандартизирана информация за правата за ползване на всеки ресурс. Те са създадени от консорциума *Rightsstatements.org*⁶, който е насочен към институциите на паметта, дигитализиращи и организиращи онлайн дигитални колекции с обекти от културното наследство, които съхраняват библиотеки, архиви и музеи. В

⁴ DRM – Digital Rights Management (управление на дигитални права) се осъществява чрез използване на технологии за контрол и управление на достъпа до защитени с авторски права материали с цел технологичната им защита.

⁵ *Digital Public Library of America* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://dp.la>

⁶ *Rightsstatements.org* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://rightsstatements.org>

консорциума участват *Digital Public Library of America, Europeana*⁷ [Европеана], *National Digital Library of India*⁸ [Националната дигитална библиотека на Индия], *National Heritage Digitization Strategy*⁹ [Стратегията за дигитализация на национално наследство], *Trove*¹⁰ [Дигиталната библиотека на Австралия], *National Library of New Zealand*¹¹ [Националната библиотека на Нова Зеландия]. Те дефинират три основни категории изявления за права¹²:

- ресурси с авторско право;
- ресурси без авторско право (обикновено за ресурси с изтекли авторски права);
- други (обикновено правата са неясни).

На базата на тези категории консорциумът изработва 12 изявления за права, които се базират на лицензите на *Creative Commons*^{13,14}:

⁷ *Europeana* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://www.europeana.eu/en>

⁸ *National Digital Library of India* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://ndl.iitkgp.ac.in>

⁹ *National Heritage Digitization Strategy* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://nhds.ca>

¹⁰ *Trove* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://trove.nla.gov.au>

¹¹ *National Library of New Zealand* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://natlib.govt.nz>

¹² *Rightsstatements.org: Rights Statements* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://rightsstatements.org/page/1.0/?language=en>

¹³ *Rightsstatements.org: Rights Statements* [online]. [Viewed 23.06.2022]. Available from: <https://rightsstatements.org/page/1.0/?language=en>

¹⁴ Посочените изявления са неофициален превод. Съществува процедура, съгласно която се извършва превод на изявенията. Към момента те са достъпни на 12 езика (естонски, фински, френски, немски, полски, испански, хинди, литовски, нидерландски, италиански, хърватски, каталунски), а в процес на превод са на още 5 езика (а в процес на превод са португалски, шведски, бенгалски, сръбски). Политиката на консорциума при превод на изявенията включва и задължителен преглед и редакция с цел постигане на оптимална точност и яснота на превода на всяко от изявенията.

Изявления за права за обекти с авторски права		
Изявление	Наименование	Пояснение
 IN COPYRIGHT	С авторски права	Обозначава ресурс, който е със защитени авторски права и при използването му организацията декларира, че е носител на авторските права или притежава разрешение от автора за публикуване на ресурса.
 EU ORPHAN WORK	С авторски права – осиротяло произведение в рамките на Европейския съюз	Използва се само когато дадено произведение е идентифицирано като осиротяло, като то може да бъде публикувано само и единствено от организации, създадени в рамките на държави, членки на Европейския съюз (на първо място сред тях са поставени обществените библиотеки, образователните организации, музеите и архивите). Важно условие е регистриране на произведението в базата данни, поддържана от EUIPO ¹⁵ за осиротели произведения в Европейския съюз (EU Orphan Works).
 EDUCATIONAL USE PERMITTED	С авторски права – разрешено ползване за образователни цели	Използва се за произведения със защитени авторски права, за които публикувалата ги организация е носител на авторските права или има разрешение от притежателя на правата да предостави ресурса за ползване с образователна цел.
 NON-COMMERCIAL USE PERMITTED	С авторски права – разрешено ползване без търговски цел	Използва се за произведения със защитени авторски права, за които публикувалата ги организация е носител на авторските права или има разрешение от притежателя на правата да предостави ресурса за ползване без търговски цели.

¹⁵ **EUIPO**: *European Union Intellectual property office* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://euiipo.europa.eu>

 UNKNOWN RIGHTSHOLDER	<p>С авторски права – неоткрит, неидентифициран носител на авторските права</p>	<p>Използва се само когато са направени всички опити за откриване на носителя на авторските права и когато организацията, която публикува произведението, е сигурна, че то е със защитени авторски права.</p>
Изявления за права за обекти без авторски права		
 CONTRACTUAL RESTRICTIONS	<p>Без авторски права – с ограничено ползване на базата на договор</p>	<p>Публикуваните произведения се ползват ограничено на базата на споразумение, което има за цел да ограничи ползването им от трети страни. Информацията за договора и споразуменията трябва да бъде описана детайлно за потребителите на отделна страница.</p>
 NON-COMMERCIAL USE ONLY	<p>Без авторски права – разрешени за ползване без търговски цели</p>	<p>Използва се само за произведения, които са с изтекли авторски и са дигитализирани в рамките на публично-частно партньорство, като партньорите са се съгласили да ограничат използването им с търговски цели от трети страни. Това изявление е разработено специално за да позволи включването на произведения, които са дигитализирани в резултат на партньорство между европейските библиотеки и <i>Google</i>, но на теория може да се прилага за произведения, които са дигитализирани в резултат на подобни публично-частни партньорства.</p>
 OTHER LEGAL RESTRICTIONS	<p>Без авторски права – други известни правни ограничения</p>	<p>Използва се за обекти, които са без защитени авторски права, но не могат да бъдат свободно използвани поради наличие на правни ограничения, които не позволяват на организацията да разреши свободното им ползване.</p>

 IN THE UNITED STATES	Без авторски права – САЩ	Използва се за обекти, за които е установено, че са без защитени авторски права съгласно законите на Съединените американски щати. Този лиценз не трябва да се използва за осиротели произведения (за които се предполага, че са защитени от законите рамки) или за обекти, за които не е напълно установен статусът на авторското право.
Изявления за права за обекти с неясни права		
 COPYRIGHT NOT EVALUATED	Авторското право не е установено	Използва се, когато статусът на авторските права е неизвестен или когато организацията не е положила усилия да ги установи.
 COPYRIGHT UNDETERMINED	Авторското право е неопределено	Използва се, когато статусът на авторските права е неизвестен или когато организацията е направила безуспешни опити да го установи.
 NO KNOWN COPYRIGHT	Авторското право е неизвестно	Използва се, когато статусът на авторските права не е ясно определен, но организацията, която публикува произведението, има основания да вярва, че авторските права вече не са под закрилата на съответните законодателни актове.

Посочените изявления са достатъчно ясни и покриват възможните варианти за наличие или липса на авторски права при публикуване на различни дигитални обекти в колекциите на библиотеките. Те могат и трябва да се използват от институциите на паметта при изграждане на техните дигитални колекции и обикновено са част от метаданните за всеки дигитален обект. Така по категоричен начин се защитават авторските права върху обектите, а потребителите имат ясна информация за правата си при ползване на ресурсите или наличието на ограничения. Освен това изявленията посочват ясно на потребителите и статуса на авторските права.

Чуждестранни практики за защита на авторските права

С цел откриване на добрия опит за защита на авторските права е направен анализ от някои от най-големите и известни дигитални библиотеки на практиките, разработвани на международно, национално или институционално ниво.

Ярък пример за защита на правата на дигиталните обекти е *Digital Public Library of America*. Съдържа над 42 милиона дигитални ресурса. Всеки ресурс има една от следните ясно дефинирани възможности за ползване:

- неопределени права;
- ресурсите могат да се използват само с разрешение или за лична употреба, за научни или учебни цели;
- с условия за повторно ползване;
- ресурсът не може да бъде променян при повторно ползване;
- неограничено повторно ползване.

Специална страница на сайта на дигиталната библиотека е посветена на условията за ползване на ресурсите¹⁶, а на друга се посочва с какви цели могат да се ползват ресурсите: образование, генеалогия, учене през целия живот, научни изследвания, от програмисти¹⁷. Анализът показва, че все още най-голям е процентът на ресурсите с неопределени авторски права, а най-малък е броят на разрешените за неограничено ползване ресурси. Ето защо само част от ресурсите е възможно да бъдат сваляни пълнотекстово. Библиотеката служи като портал към дигиталните колекции на участващите институции, което предполага и различни възможности за сваляне и повторно използване на ресурсите. Към метаданните на всеки ресурс обаче е налична информация за статуса на авторското право, което се обозначава чрез изявленията за авторско право, формулирани от консорциума *Rightsstatements.org*. Важен елемент от защитата на авторските права и информиране на потребителя за позволените действия с обектите в дигитална библиотека е наличието на съобщение с цел защита на авторските права при сваляне на някои от ресурсите.

Europeana, обединяваща дигитални обекти от всички държави, членки на Европейския съюз, е най-голямата дигитална библиотека на континента, предоставяща достъп до близо 55 милиона дигитални ресурса. Тя също е част от консорциума *Rightsstatements.org*. Още на първата страница на *Europeana* се посочва, че дигиталните обекти, част от европейското културно наследство, могат да се „използват с учебни цели, за работа или просто за удоволствие“¹⁸. Необходимо е да се отбележи, че липсва обобщена информация за авторските права и възможностите за ползване на дигиталните ресурси. За всеки един от тях обаче има или лиценз на *Creative Commons*, или е посочено изявление за авторските права според *Rightsstatements.org*. Информацията за това е видима в метаданните за обекта. Независимо от използвания лиценз или изявления

¹⁶ *Digital public library of America. Terms and conditions* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://dp.la/about/terms-conditions>

¹⁷ *Digital public library of America. How can I use DPLA* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://dp.la/guides>

¹⁸ *Europeana. About us* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://www.europeana.eu/bg/about-us>

при сваляне на дигиталния ресурс се появява съобщение, което приканва потребителите да цитират организацията, която е дигитализирала и публикувала в *Europeana* обекта, с което се гарантира спазването на авторските права от потребителите. Част от дигиталните обекти не са разрешени за сваляне поради защитени авторски права.

*Gallica*¹⁹ е една от големите световни дигитални библиотеки, която е създадена и разработвана от Националната библиотека на Франция. В развитието ѝ участват и други институции на паметта, както и образователни и други видове организации. Днес *Gallica* действа като национална дигитална библиотека. Предоставя достъп до над 9 милиона документа. На отделна страница от сайта са посочени условията за ползване на ресурсите, както и ограниченията, които потребителите е необходимо да спазват²⁰. Всички дигитални ресурси могат да се ползват свободно и повторно без търговска цел, но свалянето на висококачествени изображения се осъществява чрез специално приложение или е необходимо заплащане за всеки обект. Трябва да се отбележи, че учените са освободени от всякакви такси, когато свалят или публикуват дигитални обекти, и могат да ги използват и с търговска цел. Посочени са и възможни ограничения в повторното използване на ресурси. Отличителна характеристика на обектите в тази дигитална библиотека е, че в нея са качени произведения, които в голямата си част са с изтекли авторски права. Има и такива, които все още са защитени и не могат да бъдат сваляни.

Дигиталните колекции на Британската библиотека²¹ са разнообразни по своя характер. На сайта има страница, посветена на авторските права и възможностите за ползване²². Част от включените ресурси, макар и видими като метаданни, са недостъпни в пълен текст поради различни ограничения или наличие на авторски права. Разнообразието от права за достъп и възможности за сваляне са големи. Специфични за дигиталните колекции на Британската библиотека са техният разнороден характер и интерфейс, който често е свързан и с различни възможности за ползване на ресурсите. До част от тях потребителите с валидни читателски карти имат достъп или в пространствата на библиотеката, или отдалечен достъп, но за някои е необходимо заплащане на такса. При наличие на ограничение за ползване на дадена колекция това се посочва още в описанието на колекцията. За свалянето на лично устройство на някои от обектите е необходимо сключване на лицензионно споразумение. Изрично е посочено обаче, че дигиталните обекти могат да се ползват

¹⁹ *Gallica* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://gallica.bnf.fr>

²⁰ *Conditions d'utilisation des contenus de Gallica* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://gallica.bnf.fr/edit/und/conditions-dutilisation-des-contenus-de-gallica>

²¹ *British Library. Digital Collections* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://www.bl.uk/catalogues-and-collections/digital-collections>

²² *British Library. Websites and online services* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://www.bl.uk/about-us/terms-and-conditions/websites-and-online-services>

безплатно за научни и образователни цели. За тези дигитални ресурси има лицензи на *Creative Commons*. Посочените специфики са включени в страницата, описваща възможностите за ползване на обектите, като също така се посочват и всички забранени употреби на дигиталните ресурси, а именно свалянето и организирането им в отделни, независими от Британската библиотека бази данни, както и за всякакви търговски цели. Дигиталните ресурси могат да се ползват и с търговска цел, но само и единствено с разрешението на библиотеката и след сключване на съответните лицензионни споразумения.

В Германия, подобно на Франция, институциите на паметта поддържат национална дигитална библиотека – *Deutsche Digitale Bibliothek*²³. Тя съдържа около 45 милиона дигитални обекта, създадени от над 4750 институции. Подобно на останалите национални дигитални библиотеки, и тук има специализирана страница, на която се посочват правата и ограниченията за ползване на ресурсите²⁴. Този портал в голямата си част съдържа метаданни и препратки към сайтовете на партньорските институции, които са дигитализирали обекта. За всеки обект обаче има информация за възможностите за ползване, които са обозначени според лицензите на *Creative Commons*. За повечето от тях има забрана за повторно ползване. Ето защо, подобно на колекциите на Британската библиотека, тези на *Deutsche Digitale Bibliothek* могат да се ползват свободно онлайн, но свалянето е забранено или силно ограничено с цел предпазване от неправомерно ползване на ресурсите от трети лица.

Апостолическата библиотека във Ватикана е една тези, съхраняващи изключителни ценни книжовни паметници, част от световното културно и научно наследство. Тя е една от най-модерните и иновативни библиотеки в областта на дигитализацията на своите фондове и предоставянето им за свободно ползване на потребителите²⁵. Към метаданните на всеки дигитален обект е посочено, че носителят на авторските права е Апостолическата библиотека. Възможно е сваляне на отделни страници, но не и на целия ресурс, като свалените страници имат два вида резолюция: по-ниска и по-висока. Ресурсите могат да се използват само за научни цели. Всеки ресурс има воден знак с цел защита на авторските права, което я прави единствената от разглежданите дигитални библиотеки, която прилага тази технология.

DIGITALNZ²⁶ е Дигиталната библиотека на Нова Зеландия, която съдържа над 30 милиона ресурса, които са включени в над 300 колекции, предоставени от различни институции: библиотеки, музеи, галерии, медийни групи и

²³ *Deutsche Digitale Bibliothek* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>

²⁴ *Deutsche Digitale Bibliothek: Rights information relating to content* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/content/ueber-uns/lizenzen-und-rechtehinweise-der-lizenzkorb-der-deutschen-digitalen-bibliothek>

²⁵ *DVL: DIGIVATLIB content* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://digi.vatlib.it>

²⁶ *DIGITALNZ* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://digitalnz.org>

др. Като формирана добра практика и тази дигитална библиотека предоставя на отделна страница на своя уебсайт информация за начина на достъп и възможностите за повторно ползване на дигиталните обекти²⁷. В повечето случаи това зависи от институцията, която е предоставила ресурса. Платформата позволява филтриране на резултатите по разрешение за достъп, а метаданните дават подробна информация за начина на достъп и възможностите за повторното им ползване.

В обобщение може да се посочи, че практиките на отделните библиотеки са различни, но всяка от тях защитава авторските права върху дигиталните обекти под някаква форма, като в повечето случаи се забранява свалянето на пълните текстове на дигиталните ресурси, както и свободното им сваляне и организиране в отделни такива. Очертава се една обща отчетлива тенденция – всяка от колекциите или всеки ресурс имат различни права за ползване, което е логична практика предвид разнообразните видове ресурси, включени в разглежданите дигитални библиотеки. Като добра практика може да бъде посочено създаването на отделна страница на сайта на съответната дигитална библиотека, където за потребителите са пояснени възможностите за ползване на ресурсите, включително и позволената повторна употреба. Наличието на изявления за авторски права или лицензи за тях в метаданните за дигиталните обекти е също една от добрите практики, които дават възможност за защита на авторските права.

Практиката на българските библиотеки

За проучване на практиката на българските библиотеки в областта на опазването на авторските права са подбрани дигиталните библиотеки и дигиталните колекции на институциите, които имат най-богат опит в тази област и изграждат устойчиво своите информационни продукти.

Дигиталната културна съкровищница „Север +“²⁸ е създадена в рамките на международен проект, в който участват редица библиотеки и читалища. На сайта липсва каквато и да било информация, свързана със защита на авторските права, като такава липсва и в метаданните. В тях може да се открие библиотеката, която съхранява оригиналното издание на материален носител, но не и повече информация. Свалянето и разпечатването на дигиталните ресурси са свободни, без никакви ограничения или предупредителни съобщения.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ разработва и поддържа дигитални колекции, които нямат единен интерфейс за търсене. Липс-

²⁷ *DIGITALNZ. Terms of use* [online]. [Viewed 27.12.2022]. Available from: <https://digitalnz.org/about/terms-of-use>

²⁸ *Дигитална културна съкровищница „Север+“* [онлайн]. [Прегледан 27.12.2022]. Достъпно от: <https://bgseverplus.eu/bg/>

ват и данни за авторските права и условията за ползване на дигиталните обекти. От гледна точка на опазването на дигиталните обекти от неправомерно изтегляне не е позволено сваляне на файловете, но е възможно сваляне на отделни страници чрез функционалностите на браузъра, с които се достигат и отварят дигиталните обекти.

Дигиталната библиотека на Народната библиотека „Иван Вазов“²⁹ предоставя на отделна страница информация за условията за ползване, което съответства на практиката на световните библиотеки³⁰. В нея е отбелязано, че ресурсите могат да се използват само за лична употреба и без търговска цел. Посочено е също, че тези условия отговарят на един от лицензите на *Creative Commons*, но подобна информация липсва в метаданните. Повечето от дигиталните обекти не могат да се свалят, с което реално те се защитават от неправомерно ползване. Отличителен момент е наличието на воден знак на някои от дигиталните ресурси.

Регионалната библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна, е една от първите в България, които започват да дигитализират и предоставят онлайн достъп на потребителите до дигитални ресурси, част от българското културно наследство, съхранявано във фондовете ѝ. За съжаление, подобно на Националната библиотека, и тук липсва каквато и да било информация за авторските права, както и за начините, по които потребителите могат да ползват ресурсите. Липсва информация и в метаданните. Възможно е сваляне на всеки обект чрез функционалностите на браузъра, а някои от обектите могат да се свалят и пълнотекстово, което означава, че липсва каквато и да било защита на авторските права.

Централната библиотека на Българската академия на науките работи активно в областта на дигитализацията, като участва и в множество проекти, по които създава специализирани колекции³¹. В долната част на страницата е посочено следното: „Спазването на Закона за авторското право и сродните му права е отговорност на Централната библиотека на БАН. Дигиталните обекти са само за лично ползване“. В метаданните липсва информация за авторските права, но дигиталните ресурси не подлежат на сваляне освен в случаите, когато се използват функционалностите на браузъра за сваляне на отделни страници.

Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ разработва и поддържа дигитални колекции, които представят културното и научното наслед-

²⁹ *Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. Дигитална библиотека* [онлайн]. [Прегледан 27.12.2022]. Достъпно от: <https://digital.libplovdiv.com>

³⁰ *Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив. Дигитална библиотека. Условия за ползване* [онлайн]. [Прегледан 27.12.2022]. Достъпно от: <https://digital.libplovdiv.com/bg/v/terms-of-use>

³¹ *Дигитални колекции на Централната библиотека на БАН* [онлайн]. [Прегледан 27.12.2022]. Достъпно от: <https://bit.ly/30C4pCs>

ство, съхранявано в нейните фондове³². Липсва обща страница с подробно описание на правата на потребителите за ползване на дигиталните обекти, но в долната част на страницата, подобно на практиката на Централната библиотека на Българската академия на науките, се визуализира текст, който посочва, че дигиталните обекти са защитени от закона за авторското право и са предназначени само за лично ползване. Към метаданните на всеки обект има информация, че е предназначен само за лична употреба, което автоматично изключва възможността за ползването му с търговска цел. Някои от ресурсите не могат да се свалят; други могат да се свалят само с използване на функционалностите на брауъра. Част от тях са недостъпни от компютри, намиращи се извън компютърната мрежа на Софийския университет, с цел защита на носителите на авторските права на съответните ресурси.

Може да се обобщи, че българските библиотеки не защитават добре своите дигитални колекции от гледна точка на авторското право. Не се ползват и добрите практики в тази област. Въпреки това трябва да се отбележи, че някои от библиотеките, най-вече тези, които бяха засегнати от неправомерното сваляне и организиране на техните дигитални обекти в различни онлайн пространства, все пак са предприели първите стъпки в защита на своите авторски права. Най-добрата практика е тази на Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, която наскоро обнови своя софтуер, с който създава, организира и предоставя достъп до дигиталните си колекции. Предприетите от нея действия показват, че е на правилен път и останалите библиотеки могат да ползват нейния опит. Необходимо е да се отбележи и практиката на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“, която в метаданните посочва, че ресурсите са само за лично ползване.

Заклучение

Анализът на практиката на чуждите и българските дигитални библиотеки и колекции позволи да се очертаят добрите практики в областта на защита на авторското право. Всяка от разгледаните чуждестранни дигитални библиотеки е предприела действия за защита на авторските права на своите дигитални ресурси. В някои случаи те са по-рестриктивни, а в други – по-либерални. Тенденцията обаче се очертава ясно – предприемат се все повече действия за защита на тези колекции в световен мащаб, като доказателство за това е и създаването на изявления за авторското право, предназначени за ползване именно от организации, които създават и поддържат дигитални колекции. Българските библиотеки все още са в началото на този процес и могат да се поучат

³² *Дигитални колекции на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“* [онлайн]. [Прегледан 27.12.2022]. Достъпно от: <http://unilib-dspace.nasledstvo.bg/xmlui/handle/nls/94>

от добрите практики и опита на световните библиотеки. С цел опазване на дигиталните ресурси от неправомерно ползване е необходимо библиотеките в България да предприемат спешни действия, с които, от една страна, да се гарантират правата на библиотеката, която създава дигитално съдържание, а от друга страна, потребителите да бъдат ясно и точно информирани за начина, по който могат да използват дигиталните ресурси.

Цитирани източници

1. *Дигитална библиотека. Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив* [онлайн]. [Прегледан 29.12.2022]. Достъпно от: <https://digital.libplovdiv.com>
2. *Дигитална културна съкровищница „Север+“* [онлайн]. [Прегледан 29.12.2022]. Достъпно от: <https://bgseverplus.eu/bg/>
3. *Дигитални колекции на Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“* [онлайн]. [Прегледан 29.12.2022]. Достъпно от: <http://unilib-dspace.nasledstvo.bg/xmlui/handle/nls/94>
4. *Дигитални колекции на Централната библиотека на БАН* [онлайн]. [Прегледан 29.12.2022]. Достъпно от: <https://bit.ly/30C4pCs>
5. **Директива (ЕС) 2019/790** на Европейския парламент и на Съвета от 19 април 2019 година относно авторското право и сродните му права в цифровия единен пазар и за изменение на директиви 96/9/ЕО и 2001/29/ЕО. В: *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн], L 130/92, BG, 17.5.2019. [Прегледан 28.12.2022]. Достъпно от: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=PL>
6. **Закон** за авторското право и сродните му права: обн. ДВ. бр. 56 от 29 юни 1993 г., посл. изм. ДВ. бр. 98 от 13 дек. 2019 г. В: *Lex.bg* [онлайн]. [Прегледан 28.12.2022]. Достъпно от: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>
7. **British Library. Digital Collections** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://www.bl.uk/catalogues-and-collections/digital-collections>
8. **Deutsche Digitale Bibliothek** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>
9. **Digital Public Library of America** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://dp.la/>
10. **DVL: DIGIVATLIB content** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://digi.vatlib.it>
11. **Europeana** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://www.europeana.eu/en>
12. **Gallica** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: Gallica <https://gallica.bnf.fr>
13. **Rightsstatements.org** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://rightsstatements.org>

References

1. **British Library. Digital Collections** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://www.bl.uk/catalogues-and-collections/digital-collections>
2. **Deutsche Digitale Bibliothek** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>
3. **Digital Public Library of America** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://dp.la/>
4. **Digitalna biblioteka: Narodna biblioteka „Ivan Vazov“ – Plovdiv** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://digital.libplovdiv.com>
5. **Digitalna kulturna sakrovishnitsa „Sever+“** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://bgseverplus.eu/bg/>
6. **Digitalni koleksii na Tsentralnata biblioteka na BAN** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://bit.ly/30C4pCs>
7. **Digitalni koleksii na Universitetska biblioteka „Sv. Kliment Ohridski“** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <http://unilib-dspace.nasledstvo.bg/xmlui/handle/nls/94>
8. **Direktiva (ES) 2019/790 na Evropeyskia parlament i na Saveta ot 19 april 2019 godina otnosno avtorskoto pravo i srodnite mu prava v tsifrovia edinen pazar i za izmenenie na direktivi 96/9/EO i 2001/29/EO.** In: *Ofitsialen vestnik na Evropeyskia sayuz* [online], L 130/92, BG, 17.5.2019. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=PL>
9. **DVL: DIGIVATLIB content** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://digi.vatlib.it>
10. **Europeana** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://www.europeana.eu/en>
11. **Gallica** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: Gallica <https://gallica.bnf.fr>
12. **Rightsstatements.org** [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://rightsstatements.org>
13. **Zakon za avtorskoto pravo i srodnite mu prava: obn. DV. br. 56 ot 29 yuni 1993 g., posl. izm. DV. br. 98 ot 13 dek. 2019 g.** In: *Lex.bg* [online]. [Viewed 29.12.2022]. Available from: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>

ПРИЛОЖЕНИЕ. Обобщени данни за наличието на защитни мерки
срещу неправомерно ползване на дигитални ресурси

Таблица 1. Чуждестранни дигитални библиотеки

Дигитална библиотека/ Репозиториум	Сваляне на пълния текст на ресурсите	Ниска резолюция на свалените файлове	Водни знаци на дигитал- ните обекти	Инфор- мационно съобщение
Digital Public Library of America	Да, за част от ресурсите	Да, за част от ресурсите	Не	Да, за част от ресурсите
Europeana	Да, за повечето ресурси	Не	Не	Да, за част от ресурсите
Gallica	Да, за част от ресурсите	Да, но е възможно свалянето им безплатно чрез приложение или срещу заплащане	Не	Да, за част от ресурсите
British Library	Не	Не	Не	Не
Deutsche Digitale Bibliothek	Не	Не	Не	Не
Bibliotheca Apostolica Vaticana	Не	Да, два вида резолюция – по-ниска и по-висока	Да	Не
DIGITALNZ	Да, за част от ресурсите	Не	Не	Да, за част от ресурсите

Таблица 2. Български дигитални библиотеки

Дигитална библиотека/ Репозиториум	Сваляне на пълния текст на ресурсите	Ниска резолюция на свалените файлове	Водни знаци на дигитал- ните обекти	Инфор- мационно съобщение
Дигитална културна съкровищница „Север +“	Да	Не	Не	Не
Дигитална библиотека на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“	Не	Не	Не	Не
Дигитална библиотека на Народната библиотека „Иван Вазов“	Да, за част от ресурсите	Не	Да, за част от ресурсите	Не
Дигитална библиотека на варненската регионална библиотека	Да, за част от ресурсите	Не	Не	Не
Дигитални колекции на Централната библиотека на Българската академия на науките	Не	Не	Не	Не
Дигитална библиотека на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“	Да, за част от ресурсите	Не	Не	Не